

Іванчук Наталія Віталіївна,
старший науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ГРОМАДСЬКЕ ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ І ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану особливості набувають деякі засоби зберігання і забезпечення бажаного рівня громадського порядку.

Як відомо, ст. 29 Конституції України гарантується право на свободу та особисту недоторканість. Це одні із ключових прав вільної людини у кожній демократичній країні. Але у цієї гарантії є виключення. Зокрема, громадське затримання дозволено, щоб зупинити злочин та перешкодити правопорушнику втекти з місця події, чи іншим його спробам уникнути правосуддя, наприклад, знищити речові докази.

Громадське затримання – це тимчасове позбавлення людини свободи пересування.

Термін «громадське затримання» (або «законне затримання») застосовується виключно в кримінальному процесі. Це передбачений законодавством вид тимчасового запобіжного заходу, який можна здійснити без дозволу суду (без ухвали слідчого судді).

Застосувати право на громадське затримання на території нашої країни може будь-яка людина, незважаючи на громадянство, соціальний статус, службові обов'язки тощо.

Частина 2 статті 207 Кримінального кодексу України: «Кожен має право без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу».

Законне затримання без ухвали суду передбачено лише у двох випадках: безпосередньо на місці кримінальної події, та під час погоні, якщо правопорушник намагається втекти з місця злочину.

Пункти 1-2 частини 2 статті 207 Кримінального процесуального кодексу України : «1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні».

Щоб зупинити злочин, дозволяється тимчасово позбавити свободи пересування без ухвали суду будь-якого правопорушника.

Громадянин, який затримав правопорушника, має право вилучити його майно. Це можуть бути речі, використані як засоби та знаряддя

вчинення злочину, або речі, що зберегли на собі сліди злочину. Але вилучення – теж тимчасове, до передачі затриманого уповноваженим органам.

Частина 1 статті 168 Кримінального кодексу України: «Тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 цього Кодексу. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передавання тимчасового вилученого майна засвідчується протоколом».

Якщо правопорушника затримали звичайні громадяни, то скільки саме годин можна стримувати людину, в законодавстві окремо не визначено. Але передбачається, що має бути розумний строк, щоб негайно передати затриманого в руки правоохоронців. Що означає дефініція розумний строк законодавство не пояснює. Час затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, у такому випадку, починає рахуватися не з моменту припинення злочину, наприклад, а саме з моменту передачі затриманого в руки правоохоронців. Після цього тимчасово позбавляти людину свободи пересування без ухвали слідчого, суду, можна не більш ніж три доби. Але тут є нюанси.. Виключення стосуються осіб, яким держава гарантувала недоторканість, зокрема, Президента України, народних депутатів, суддів тощо.

Частина 3 статті 207 Кримінального процесуального кодексу України: «Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення».

Стаття 209 Кримінального процесуального кодексу України: «особа є затриманою, з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою».

Стаття 211 Кримінального процесуального кодексу України:

«1. Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесят двох годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами статті 209 цього Кодексу.

2. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або

доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу».

Пункт 2 частини 1 статті 482 Кримінально процесуального кодексу України: «затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута».

Абзаци 5-7 частини 2 статті 482-2 Кримінально процесуального кодексу України: «Без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини. Орган або посадові особи, які затримали народного депутата України, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі дії (крім обшуку та негласних слідчих (розшукових) дій), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України. У разі вчинення дій, зазначених в абзаці шостому цієї частини, стосовно Голови Верховної Ради України орган або посадові особи зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Першого заступника Голови Верховної Ради України».

Передбачається, що дії, які застосовуються до правопорушника, мають бути спів розумними тій загрозі, яку він створює. Тому слід дотримуватися принципу: «сила на силу». Тобто, якщо він не озброєний, застосовувати зброю проти нього не можна. Інакше це буде кваліфіковане як перевищення меж необхідної оборони та крайньої необхідності. Також, особисті засоби захисту рекомендується застосовувати лише у разі реальної загрози з боку правопорушника.

Якщо особа, яка здійснила затримання, також є очевидцем злочину, вона зобов'язана давати показання як свідок під час досудового розслідування та судового розгляду справи. Такий обов'язок передбачений частиною 2 статті 66 Кримінального процесуального кодексу України. За відомо неправдиве показання або відмову давати показання, особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності відповідно до статей 384, 385 Кримінального кодексу України. Винятком

є відмова давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом – в даному випадку відмова давати показання є гарантованим конституційним правом кожного громадянина.

Громадське затримання у кримінальному процесі має назву «законне затримання». Це право кожної людини самостійно припинити злочин, попередити уникнення злочинцем слідства і суду, запобігти фальсифікації доказів та інших спроб завадити кримінальному провадженню.

Право на громадське затримання регулюється ст. 207 Кримінально процесуального кодексу України. Частина 2 цього кодексу зазначає, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статтях 482 і 482-2 цього Кодексу:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні;

3) кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов'язаний повідомити уповноважену особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Необхідно пам'ятати, що під час затримання слід утримуватися від дій, які можуть бути кваліфіковані як перевищення меж необхідної оборони та крайньої необхідності.

Протидія правопорушнику може вчинюватись виключно у момент, коли він становить загрозу, а дії, які застосовуються до нього, повинні бути не більше тієї загрози, яку він створює.

Згідно з частиною 3 статті 207 Кримінального процесуального кодексу України, необхідно «негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення». Також можна законно вилучити у затриманого нападника засоби та знаряддя вчинення злочину, або речі, що зберегли на собі сліди злочину. Право на тимчасове вилучення майна регулюється статтею 168 Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, частина 1 даної статті встановлює, що тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу.